

ЕВОЛЮЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Островерх Л. Л.,

*доцент кафедри фінансового права
та фіскального адміністрування
Національної академії внутрішніх справ,
канд. екон. наук, доцент*

В середньовіччі соціальним забезпеченням німецьких, хворих, старих займалися члени сім'ї, а також суспільні громади, до яких належав індивід (церква, цех). Гострою проблема стала з бурхливим розвитком промисловості. Нехтувати даним питанням, залишаючи його поза увагою держави, стало неможливо у зв'язку з назріванням соціального бунту. З кінця 19 століття питання соціального забезпечення населення переходить до рук держави. Національні стандарти в цьому питанні відігравали основну роль, але фундаментальні основи були спільними. Так, засновником системи соціального забезпечення вважається німецький канцлер Отто фон Бісмарк. Він уперше запровадив закони про медичне страхування, страхування на випадок інвалідності, від нещасного випадку та пенсію на старість. Свою соціальну програму Бісмарк назвав прикладним християнством. В законі про пенсійне забезпечення Бісмарк встановив пенсійний вік на рівні 70 років (при тому, що середня тривалість життя робітників у Німеччині на той час становила 45 років).

Елементи соціального забезпечення поступово почали впроваджувати і інші європейські держави, особливо після революції 1917 року, яка сталася в Росії. Цікавим у цьому контексті є приклад Швеції. Соціал-демократи, що безперервно керували країною у 1932 – 1976 рр. розробили так звану концепцію «Народного дому». Введені ними елементи планової економіки дозволили досить ефективно перерозподіляти створений у країні ВВП. Так званий «шведський соціалізм» дозволив ввести в країні безкоштовну систему освіти на всіх рівнях, включно з університетами. Всім громадянам було гарантовано безкоштовне медичне обслуговування. Рівень бідності в країні і сьогодні залишається одним із найнижчих у світі. Проте у сучасних умовах, загрозу «шведському соціалізму» становить демографічна ситуація. Зростання кількості людей похилого віку ставить під загрозу виконання високих стандартів соціального забезпечення. Але і тут шведська модель спрацьовує: в країні високий рівень фіскальної дисципліни при високому рівні ставок податку на доходи.

У сучасній економіці через страхування реалізується державна політика соціально-економічного захисту населення, а також формуються значні інвестиційні ресурси. Функціонування цивілізованого страхового ринку є ознакою розвиненості країни та соціальної свідомості її населення. Наявність в країні дієвої системи суспільно-економічних заходів, спрямованих на матеріальний захист її населення від соціальних ризиків (хвороба, інвалідність, старість, втрата годувальника, безробіття, нещасний випадок на виробництві), свідчить про ступінь зрілості суспільства і в цілому визначає комфортність

проживання в тій чи іншій країні, забезпечує відчуття захищеності. Останнє є однією з головних умов у шкалі цінностей людини (після задоволення фізіологічних потреб).

Забезпечення соціально-економічного захисту населення більшої високорозвинених країн світу побудоване на дієвому функціонуванні страхового ринку. Останній формується в умовах поступового підвищення базових макроекономічних показників, зокрема зростання валового внутрішнього продукту, низьких темпів інфляції, стабільності національної валюти, що дає змогу забезпечити його динамічний розвиток. З макроекономічної точки зору, соціальне забезпечення (захист) є системою управління соціальними ризиками з метою компенсації їх дії на процес розширеного відтворення населення. Як соціально-економічна категорія соціально-економічне забезпечення є відносинами щодо перерозподілу національного доходу з метою забезпечення встановлених стандартів життя для кожної людини в умовах дії соціальних ризиків. Існування економічних ризиків створює незручності, економічну небезпеку та невпевність. Наявність в країні дієвого та ефективного механізму страхування є тим важелем, що дозволяє управляти та керувати ризиками в раціональний та вичерпний спосіб, дозволяє людям обирати, які ризики є прийнятними для них, а від яких вони б хотіли себе захистити. Таким чином, створення середовища для повноцінного захисту від соціально-економічних ризиків є нагальною потребою сучасного життя. Побудова цивілізованого страхового ринку і є таким середовищем. Очікується, що ефективний страховий ринок:

- значно зменшить рівень ризику та втрат і збільшить обізнаність людей про ризик;
- покращить якість життя, забезпечить соціальний захист та допоможе державному сектору;
- сприятиме комерційній діяльності та підприємництву, стабілізуватиме економіку;
- прискорить мобілізацію капіталу та його ефективне інвестування через фінансові ринки.

Сьогодні страхування тісно пов'язується з однією із найважливіших систем нашого життя – пенсійною реформою. Діюча модель солідарної пенсійної системи не відповідає вимогам сучасних реалій не лише української, але і світової спільноти. Демографічна ситуація, яка склалася в більшості високорозвинених країн, характеризується зменшенням індексу народжуваності, підвищенням тривалості життя, скороченням кількості працюючих (особливо в Україні) та унеможливорює ефективне управління пенсійним забезпеченням на старій основі використання солідарно-розподільчої пенсійної системи. Отже, питання пенсійного забезпечення постало дуже гостро. Дії українського уряду щодо покращення ситуації (оподаткування пенсій працюючих пенсіонерів, збори в пенсійний фонд при купівлі іноземної валюти, автомобілів, нерухомості, трансферти з бюджету тощо) не покращили ситуацію. Останню можна

характеризувати як хронічно кризову, а значить питання щодо необхідності змінювати пенсійне законодавство сьогодні не є дискусійним. Питання – яким чином рухатися вперед?

Пенсійна реформа Європи і світу, а саме перехід від однорівневих консолідованих систем до трьох-, чотирьох- і навіть п'ятирівневих моделей пенсійного забезпечення вже далеко позаду. Досвід проведених реформ свідчить про правильно обраний напрям. Найкращий варіант для України – умовно накопичувальна система за прикладом Швеції чи Польщі, де на основі індивідуальних рахунків сплачені внески та нарахований на них прибуток обліковується за єдиною загальнонаціональною методикою. Так, у Польщі, де пенсійна реформа почалася у 1998 році, шляхом введення накопичувальної системи вдалося акумулювати понад 100 млрд внутрішніх інвестиційних ресурсів, що дозволило забезпечити економічне зростання та збільшити середню пенсію до 820 дол. на місяць. Загалом пенсійні активи світової накопичувальної пенсійної системи за останні 10 років зросли майже вдвічі і на початок 2017 року становили 36,5 трлн дол. Найбільші активи накопичувальної пенсійної системи мають США – 22,5 трлн дол., Великобританія – 2,9 трлн дол., Австралія – 1,6 трлн дол., Нідерланди – 1,35 трлн дол., Швейцарія – 0,6 трлн дол., Фінляндія – 199 млн дол. Це величезні суспільні багатства, які є внутрішніми інвестиційними ресурсами і працюють на майбутнє держав. Натомість Пенсійний фонд України акумулював лише 85 млн дол. на 40 млн громадян¹.

Перехід від однорівневої солідарної системи до моделі пенсійного забезпечення на основі трьох рівноправних та однаково важливих рівнів, побудованого на індивідуальних пенсійних рахунках громадян, що запропонований українським урядом, загалом не може викликати заперечень. Наразі питання не в доцільності пенсійної реформи. Питання про підводні камені реформи в українських реаліях. Про те, хто і як буде відповідати за раціональне використання накопичених коштів громадян, їх збереженість та захист.

Рівень корумпованості українських чиновників і банкірів ставить питання довіри. При всій підтримці пенсійної реформи на папері більшість українських громадян скептично налаштовані саме через питання долі своїх вкладень. Свою позитивну роль в цьому питанні повинні були б відіграти страхові компанії, але і тут виникає проблема довіри. У Польщі, наприклад, для контролю за діяльністю Пенсійного фонду створено спеціалізовану Організацію контролю над Пенсійним фондом. На заваді повноцінного користування послугами пенсійного страхування стоять питання: кваліфікації страхувальників, стабільності банківської системи, складності індексування пенсійних виплат, управління ризиками вкладання пенсійних коштів в ризиковані цінні папери тощо.

¹ Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи : монографія / за ред. О. П. Кириленко, Б. С. Малиняка. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013.